

SOSYOLOGCA

OCAK-ARALIK 2017

CİLT:7 SAYI:13-14

ISSN: 2146-5207

YAŞAMIN UCUNA YOLCULUK: TEMSİLİN YİTİRİLMESİ, KAYGI VE UYUMSUZLUK

Adem TURAN

Özet: Tezer Özlü, ikinci bir dilde kitap yazan ve bu dil için edebiyat ödüllerinden birini alan ilk Türk yazardır. Romanında yeni bir toplumsal dil yerine içine kapanık, uyumsuz bir dil geliştirmiştir. Türkiye'de olduğu gibi Almanya'da da hayatın eşiğindedir. Bir anlamda romanında verilen roman anlayışına karşı çıkarken, çıkışı olmayan pasif bir direniş geliştirmiştir. Bunların hepsi bu çalışmada tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tezer Özlü, Temsilin Yitirilmesi, Kaygı, Uyumsuzluk.

JOURNEY TO THE END OF LIFE: LOSS OF REPRESENTATION, ANXIETY AND NON-COMPLIANCE

Adem TURAN

Abstract: Tezer Özlü is the first Turkish writer to write a book in a second language and receive one of the literature awards for that language. Instead of a new social language in her novel, she has developed an introverted, incompatible language. It is at the edge of life in Germany as well as in Turkey. In a sense, while opposing the understanding of the novel given in her novel, she has developed a passive resistance with no exit. All of these will be discussed in this study.

Keywords: Tezer Özlü, Loss of Representation, Anxiety, Non-Compliance.

YAŞAMIN UCUNA YOLCULUK: TEMSİLİN YİTİRİLMESİ, KAYGI VE UYUMSUZLUK

Adem TURAN

İlk olarak 1983 yılında *Auf den Spuren eines Selbstmords* (Bir İntiharın İzinde) adıyla Almanca basılan kitap, 1984 yılında *Yaşamın Ucuna Yolculuk* adıyla Türkçe basılmıştır. Bu yapıt aynı zamanda ilk basıldığı yılda Marburg Yazın Ödülü'nü alır. Tezer Özlü ikinci bir dilde kitap yazıp, o dilin edebiyat ödüllerinden birini alan ilk Türk yazarıdır. Tezer Özlü, kitabı neden Almanca yazdığını bir anlamda Türk romanı atmosferine hakim olan yazın dilinden bir çıkışa dayandırır. "Federal Almanya'da son yıllarda Türk yazınından çok kitap çevrildi. Bunlar geniş kitlelere yayılmasa da gene Türk yazını tek yanlı yansıtan seçimler. Köy yazını, direnç yazını, işçi ve işlerimizi gözleyen yazın... İşte bu nedenler beni Almanca yazmaya itti."¹ Romanında yeni bir toplumsal dil yerine içe dönük, uyumsuz bir dil geliştirmiştir. Türkiye'de olduğu gibi Almanya'da da yaşamın ucundadır. Bir anlamda romanında verili olan roman anlayışına karşı çıkarken çıkışı olmayan, edilgen bir direnç geliştirmiştir. Bu yüzden Tezer Özlü bir sıçramanın temsilcisi olamamıştır.

Roman Türkçe yazılmış olsaydı uzun süre çevrilmeyecekti, çevrilse de, belki biçim farklılıkları gösterecekti. O yüzden bu ödül oldukça önemliydi; ama salt bir ödül olduğu için değil, edebiyat anlayışının kabul edildiği içindi. Tezer Özlü'nün yıktığı yazın kuralları ve kendince yaratmaya çalıştığı bir edebiyat biçimi vardı ve elbette şunun da farkındaydı; bir ödülün, bir sanat ürününün niteliğini kanıtlamadığı gerçeği. Bu açıdan Türk yazarlar için de yeni bir başlangıç ve roman anlayışının yolunu açmıştır. Ancak şunu da eklemek gerekir: Dönemin sözde entelektüelleri, Leylâ Erbil'in ifadesiyle, "...bizim açığöz diyebileceğimiz bazı yazarlarımız, ustaların ürünlerini -o ustalar kendilerine yakın olmasalar bile- özümsemeden, yamyamlıkla kendilerinin kılmaya kalkmışlar, taklit ya da uyarılama yapmaktan çekinmemişlerdir.

¹ Tezer Özlü, *Yeryüzüne Dayanabilmek İçin*, YKY Yayınları, İstanbul, 2014, s. 114.

Oysa Tezer Özlü, *kendi* olmayı hiç reddetmeden, *kendi* ruhundaki acılardan taşarak acıların dünyasına ulaşmaktadır. Bu ise küçümsenecek bir nitelik değildir, kalıcıdır.”² Ama bu durumun nedeni Tezer Özlü değil, onu anlamayanların, belki de kabullenemeyenlerindedir.

Tezer Özlü çok küçük diyebileceğimiz yaşlarda, doğal olarak coğrafi, siyasi, edebi, uygarlık ayrımlarını ve farklılıklarını bilmeden, önemsemeyen edebi yapıtları okumaya başlamış, takip eden yıllarda da dünya edebiyatının tüm klasik yapıtlarını Almanca okumuştur. Bu da kuşkusuz kendisine çok geniş edebiyat ufku kazandırmıştır. Giderek kendi kimliğinin bilincine vardığı veya kendine yönelik bir kaygıyla 1980 yılında yazdığı ilk roman olan Çocukluğun Soğuk Geceleri’nde çocukluğundan başlayarak içine düştüğü yaşamın kimi zaman fiziksel-kaba, kimi zaman inceltmiş-dolaylı baskılarıyla karşı karşıya kalışını ve yaşadığı ya da yaşamasına izin verilmeyen farklılığını, uyumsuzluğunu son derece sarsıcı ve incelikli bir biçimde teninde duyarak işler.³ Tezer Özlü için yaşamak kadar yazmak da acıyla doludur. Ancak acıları taşıdığı zaman yazabildiği için, yazmak aynı zamanda kendisine işkence etmek ile eş anlamlıdır. Bu nedenle onun için, yaşamak, yazmak ve acı çekmek arasında pek fark yoktur. Tezer Özlü için egemen olamadığı, yönlendiremediği, etkileyemediği dünya ve kendi yaşamı için de edebiyat, bir tür kaçış ama aynı zamanda kendi yaşamını denetlemesinin bir ürünüdür. “*Ben dünyama egemen olmayı edebiyat ile öğrendim*”⁴ derken gerçekten samimidir ve bir başka yolu da önemsememektedir.

Roman neden yazılır? Kimin için yazılır? Toplumun kirliliğinin ortasında kendi bağımsızlığını -ki insan ne diline ne de ırkına aittir: İnsan sadece kendine aittir-⁵ koruyabilmek ya da toplumdaki üzerine sıçrayan lekeyi temizlemek için yazılır. Çünkü yazar, gerçekte, çamura batmış, gizli, kullanılması olanaksız özgürlükler için konuştuğunu bilir ve kendi özgürlüğü de pek öyle katkısız değildir; temizlemesi gerekir onu, bunun için, kendi özgürlüğünü temizlemek üzere de yazar.⁶ Tezer Özlü’nün ifadesiyle, “Dünya acılı olduğu için yazılır. İnsan kendi zavallılığından sıyrılması çok güç bir işlemdir. Ama insan bir kez bu zavallılıktan sıyrılmaya görsün, o zaman yaşamı kendi egemenliği altına alabilir. İşte böylesi bir egemenliği bir iki kişiye daha anlatmak için yazılır. (Ya da kendi kendine kanıtlamak için). Çünkü, insanın kişisel özgürlüğü, kendi dünyasına egemen olmasıyla başlar.”⁷ Esas olan bunu aynı

² Leylâ Erbil, *Tezer Özlü’den Leylâ Erbil’e Mektuplar*, YKY Yayınları, İstanbul, 2014, s. 17.

³ Tezer Özlü, *Yaşamın Ucuna Yolculuk*, YKY Yayınları, İstanbul 2016, Giriş Kısmı.

⁴ Tezer Özlü, *Yeryüzüne Dayanabilmek İçin*, s. 11.

⁵ Ernest Renan, *Ulus Nedir?*, Çev. Gökçe Yavaş, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 7.

⁶ Jean-Paul Sartre, *Edebiyat Nedir?*, Çev. Bertan Onaran, Payel Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 59.

⁷ Tezer Özlü, *Yeryüzüne Dayanabilmek İçin*, s. 10-11.

zamanda bir hesaplaştırmaya dönüştürmesidir. “Yaşamla ve ölümlle hesaplaşmak için yazıyorum.”⁸ dediğinde, başkaları açısından önemsenmesi, okunması da bu nedenledir.

Tezer Özlü için yaşamak bir anlamda büyük bir gözaltı, baskı, sınırlılıktır. Çareyi bunların dışına çıkmakta bulur. Ama yeni sınırlarla, duvarlarla karşılaştığı için kalıcı bir mekan, kalıcı bir zaman yoktur. Bu nedenle bir kimlik edinmesi mümkün olmadığı gibi, böyle bir kaygısı da yoktur. Onun ifadeyle yaşamak, gitmektedir. “Kalıplardan kaçmak için gidiyorum. Gitmekten yılmayacağım. Kentlere gitmek, kocalara gitmek, geri dönmek, ülkelere gitmek, tımarhaneye gitmek, gene gitmek, gene gelmek, hiçbir şey yıldırılmayacak beni. Yaşamı, GİTMEK olarak algılıyorum.”⁹ Bu çaba, kendi özünde düşünmeyi ve kendi özünde hareket etmeyi mümkün kılar. Ancak bu öz de bir gerçekle temellenmez. Adeta metafizik bir özellik taşır. Tezer Özlü, topluma ait olan her şeyden giderken, aslında kendine dönme niyetindedir. Bir başka deyişle gitmek, anlatısı olan, kendine ait olan bir serüvene dönüşmez. Anlatılarında geçen Prag, Trieste, Torino vs. onun kendini var ettiği ya da edeceğini düşündüğü kent mekanları değildir. Her birini kendi kent imgesinde birleştirip varoluş alanını inşa eder. Bu aynı zamanda toplumdaki duvarların kuşatmasından kurtulma çabasıdır. Çünkü duvarlar her yerdedir; “... evin dar duvarları, evliliklerin bunaltıcı duvarları, okulların acımasız duvarları; evlerin, hapisanelerin, önlerinde insanların asıldığı, kurşunlandığı duvarlar, hastane duvarları, tımarhane duvarları, yoksul evlerin duvarları, kent duvarları, sistemlerin duvarları.”¹⁰ Modern yaşamın duvarlarıyla Ortaçağın duvarları arasında fark yoktur. “Hangi ülkede olursa olsun ortaçağ düşüncesinden sıyrılmış, bağımsız insana az rastlıyorum.”¹¹ Bir anlamda kendisini kişisel düzeyde yücelterek, sanat yapıtlarını bir anlama kavuşturacaktır.

Duvarlar, bireyin ve toplumun aynı inançla ürettiği ve bireyin hayatı boyunca beraberinde taşıdığı, sahip olduğu öz değerleri kuşatan ve insanın kendi olmasını engelleyen bir yapıdır. Bu durumdan kurtulmanın tek yolu bireysellik midir? Ya da her bireyin bireyselleşmesi (toplumsuz) mümkün müdür? Bireyselleşmek, Tezer Özlü’nün yaptığı gibi; yaşamı bireysel olarak, bağımsız olarak, kalmak zorunda olmayarak, uymak zorunda olmayarak yaşamaktır. Bunun için de önce kendisinin bilincinde olmak ve elbette bu imkanlara daha baştan sahip olmak gerekir. Herkes için değil ama bu bilince ve imkanlara sahip kişiler duvarları aralayacaktır. Ancak araladığı duvarların dışına çıkmak da kişisel düzeyde olmadığı için içerde uyumsuz, huzursuz

⁸ A.g.e., s. 11.

⁹ Tezer Özlü, *Yaşamın Ucuna Yolculuk*, s. 52.

¹⁰ A.g.e., s. 15-16.

¹¹ A.g.e., s. 29.

ve kaygılı olmayı seçecektir. Buna bir seçim de denemez, bir zorunluluktur aslında. Uyumsuzluk aynı zamanda birikime ihtiyaç duyar. Çünkü biriktiren insan gitmeye meyillidir; tüketenin uyum göstermeye meyilli olmasının aksine. Böyle olmasaydı eğer, bu anlatıyı Tezer Özlü'den okumak yerine, tüm mağazaların en gereksiz mallarını satın alan Türk işçilerinden okumamız gerekirdi. Uyumsuzluk gibi entelektüellik de birikime ihtiyaç duyar. Çünkü entelektüellik, yaşayan şeylerin cansızlaştırılmasına karşı direnebilecek ve mücadele edebilecek donanımına sahip olmayı gerektirir. Bu nedenle uyumsuzluk ile entelektüel olmak özdeşleştirilmiştir. Aydın olmak değil, çünkü aydın olmak aynı zamanda modern anlamda belli bir sınıfa, partiye, görüşe, topluma hatta uygarlığa vb. angaje olmayı da gerektirdiği için, özenle entelektüel deyimini seçilmiştir. Aydın ile entelektüel kimi zaman özdeş gösterilse de giderek bu özdeşlik yerine bağımsızlaşma eğilimi öne çıkmıştır. Bir anlamda temsilden kaçış eğiliminin belirtisidir.

XX. yüzyılda entelektüeller ya da entelijansiya -fikirleri karşılığı para alan yöneticiler, profesörler, gazeteciler, uzmanlar, köşe yazarları- adı verilen genel bir gruba ait olan insanların sayısındaki artışla birlikte, insan bağımsız bir ses olarak entelektüel birey var olabilir mi diye sormak zorunda kalıyor. Günümüz entelektüel garantili bir geliri olan, kabul edilmiş paradigmalardan ya da sınırların dışına çıkmayan, "aman bir tatsızlık çıkmasın" diye düşünen, birçok kaygıyla beraber yaşayan nesnel biri haline gelmiştir.¹² Entelektüel garip bir biçimde özgürlük ve bireyselliğinin peşinde koşarken kendi varlık nedenini topluma karşı tanımlamıştır. Bu durumda toplumla bağ kurmayı sağlayacak tek yol, olumsuz olarak tanımlanan (ama olumlu görülen) kişisel özelliklerinin (temsilsizlik, kaygı, içe kapanma vb.) toplumda da görülmesi/özdeşleştirilmesidir. Böyle hem bireysel kalmak hem de toplumla ilişki kurmak veya özdeşleşmek mümkün olacaktır. Bir anlamda olumsuz/olumlu görülen kişisel özelliklerin genelleştirilmesiyle, topluma ortak edilmesiyle, yaygınlaştırılmasıyla rahat edileceği, sorunların çözüleceğine karşılık aslında bu çıkışsızlığın veya duvarların belirsizleşmesi/gözle görülür olmaktan çıkması söz konusu olsa da her şey değişmeden yerli yerindedir. Bu nedenle kaygının temel duygu olması rastlantı değildir. Toplumun bir arada tutan ve aynı zamanda da toplum olamamasını engelleyen şey; kaygıdır. Sözelimi toplumun herhangi bir kesiminden bir kişiyi profesörle aynı ortamda buluştururken da kaygıdır, profesörü entelektüellikten alıkoyan da. Başka bir deyişle, bir profesörden gördüğümüz "bilinç" in, davranışın ya da söylemin aynısını öğrencide de görmekteyiz; bir şirketin sahibinde de, bir işçide de, bir sanatçıda da, bir gazetecide de. Sözün özü, toplumda görülen ortak bir bilinç vardır; bilinçsizlik. Tezer Özlü'nün deyimleriyle, "*Sen hiçbir işe yaramaz değilsin, seni*

¹² Edward Said, *Entelektüel*, Çev. Tuncay Birkan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2013, s. 72.

senden çalan toplumdur.”¹³

Tezer Özlü, toplumun içinde bir temsili olarak yer almasa da, daha doğrusu yer almaktan kaçınsa da toplumun neyi temsil ettiğine işaret eder. Tezer Özlü'ye göre insanın gerçek yeteneği, tüm yaşamı, aklı, varoluşunu verdiği iç dünyasının olgularının toplum için hiçbir değer taşımadığı yönündedir. Onun için toplumun kaygılardan doğan çabaları boşunadır ve değersizdir; “Ne düzenli bir iş, ne iyi bir konut, ne sizin ‘medeni durum’ dediğiniz durumsuzluk, ne de başarılı bir birey olmak ya da sayılmak benim gerçekliğim değil. Bu kolay olgulara, siz bu düzeni böylesine saptadığınız için ben de eriştim. Hem de hiçbir çaba harcamadan.”¹⁴ Kendisine işi, evliliği, ailesi ve yaşamı hakkında sorulan tüm sınıfsal ve sosyal sorulara verdiği yanıtların memnuniyetle onaylanmasından oldukça rahatsızdı. Çünkü bu yanıtlar yalnız bir yüzey, Tezer Özlü'nün gerçekleriyle bağdaşmayan bir yüzeydi. Ve bu yüzey düzenine erişmek için, içtenlikle çalışmaya ihtiyaç bile duymadı ama aynı zamanda onların aralarında çalışmaya ve yaşamaya zorunludur; çünkü toplum, onun ne istediği hayatı yaşamasına, ne de içgüdülerindeki işi yapmasına izin verir. Tezer Özlü kaygılıdır, sancılıdır, huzursuzdur, uyumsuzdur; bile bile toplumun içinde kalmak zorunda olduğu için, belki de bunun üstesinde gelebilecek bir çözüm olmadığını için. Kendi deyimiyle, “Bir şeylere açılmak, bir yerlere koşmak, dünyayı kavramak istiyorum. Dünyanın bize yaşatılandan, öğretilenden daha başka olduğunu seziyorum. Oysa o yıllarda bu kaygılara çözüm getirecek hiçbir oldu yok.”¹⁵

Tezer Özlü'nün kaygıları ile toplumun kaygıları arasında sugötürmez farklar vardır. Bu da elbette Tezer Özlü ile toplum arasında ciddi bir uçurum olmasına neden olmaktadır. “Bana geceler yetmiyor. Günler yetmiyor. İnsan olmak yetmiyor. Sözcükler, diller yetmiyor. Bir an balkona çıkıyorum. İnsanlar arabalarını park ediyor. Renkli, yeni arabalarını. Park ediyorlar ya da hareket ediyorlar. Yaşlandıkça insanlarla aramdaki uçurum büyüyor. Arabalardaki, uçaklardaki, resmi dairelerdeki, otobüslerdeki, dükkanlardaki, caddelerdeki insanlarla aramdaki uçurum.”¹⁶ Tezer Özlü'nün kaygıları “olmak” üzerine iken, toplumun kaygıları “sahip olmak” üzerinedir. Bu sahiplik kaygısı, sahip olmaya başlanıldığı andan itibaren durdurulamaz bir arzuyla yeneden ve daha fazla sahip olma kaygısı doğurur. Ve bu durumda toplum, sahip olduğu şeyler dışında başka bir şeyi temsil edememektedir. Oysa ki, ne kadar az şeye sahip olunursa, yaşamın bize sundukları görünebilir hale gelir.

Tezer Özlü'nün ifadesiyle:

¹³ Tezer Özlü, *Kalanlar*, YKY Yayınları, İstanbul, 2014, s. 60.

¹⁴ Tezer Özlü, *Yaşamın Ucuna Yolculuk*, s. 57.

¹⁵ Tezer Özlü, *Çocukluğun Soğuk Geceleri*, YKY Yayınları, İstanbul, 2017, s. 25.

¹⁶ Tezer Özlü, *Yaşamın Ucuna Yolculuk*, s. 9.

“Yaşam her şeyi sunuyor, derinlemesine bakmayı bilirsek.”¹⁷

Kaynakça

- Erbil, L. (2014), *Tezer Özlü'den Leylâ Erbil'e Mektuplar*, Yapı Kredi Yayınları.
Özlü, T. (2014), *Kalanlar*, Yapı Kredi Yayınları.
Özlü, T. (2017), *Çocukluğun Soğuk Geceleri*, Yapı Kredi Yayınları.
Özlü, T. (2016), *Yaşamın Ucuna Yolculuk*, Yapı Kredi Yayınları.
Özlü, T. (2014), *Yeryüzüne Dayanabilmek İçin*, Yapı Kredi Yayınları.
Renan. E.(2016), *Ulus Nedir?*, Çev. Gökçe Yavaş, Pinhan Yayınları.
Said, E. (2013), *Entelektüel*, Çev. Tuncay Birkan, Ayrıntı Yayınları.
Sartre, J.P. (1995), *Edebiyat Nedir?*, Çev. Bertan Onaran, Payel Yayınları.

¹⁷ Tezer Özlü, *Yeryüzüne Dayanabilmek İçin*, s. 114.